Какво е ИИ?

МОДУЛ 1 EXCHANGE AI

Учебни бележки за обучители в образование за възрастни — Проект **Expeditions for Change: Navigating the Skills & AI Landscape** (EXChange AI), Реф. № 2024-2-BG01-KA210-ADU-000296153

Тези бележки са формулирани за възрастни обучаеми, с фокус върху ясни обяснения, практически примери, критично мислене, етика на данните и приложимост на ИИ в обучителна среда.

Съфинансирано от Европейския съюз

Финансирано от Европейския съюз. Изразените тук възгледи и мнения са единствено на авторите и не отразяват непременно тези на Европейския съюз или Националната агенция (ЦРЧР). Нито Европейският съюз, нито предоставящият безвъзмездната помощ орган не могат да бъдат държани отговорни за тях.

Как да използвате тези бележки

Указание за използване

Текстът под всеки номер на слайд е написан като говорими бележки за преподавателя. Може да бъде копиран директно в полето Speaker Notes на PowerPoint и адаптиран според аудиторията, времето и конкретния обучителен контекст.

Педагогически подход

Насърчавайте участниците да дават примери от собствената си практика. Темата за ИИ може да предизвика както ентусиазъм, така и тревожност. Добрата фасилитация балансира между възможностите и ограниченията.

- Препоръчителен финален въпрос: „Коя една малка задача във вашата обучителна практика бихте експериментирали да подпомогнете с ИИ през следващата седмица?"

Слайд 1–2: Въведение и защо сега

Слайд 1 — Въвеждане в модула

Открийте обучението, като поставите темата в рамката на проекта EXChange AI. Целта не е участниците да станат програмисти, а да изградят ясна, практическа и критична представа какво е изкуствен интелект, как работи на базово ниво и как може да бъде използван в образованието.

Започнете с въпрос: **„Къде вече срещате ИИ в ежедневието си?"** Очаквани отговори: търсачки, превод, препоръки в социални мрежи, навигация, чатботове, автоматична корекция на текст, генериране на изображения.

Слайд 2 — Защо това е важно сега

Икономическите прогнози за ИИ показват мащаба на промяната. Диапазонът от **13 до 22 трилиона долара** прогнозирана годишна стойност до 2033 г. подсказва, че ИИ ще засегне почти всички сектори: образование, здравеопазване, производство, услуги, администрация и творчески индустрии.

Генеративният ИИ е най-видим за широката публика чрез инструменти като ChatGPT, Gemini, Claude, Midjourney или DALL-E. За обучителите това означава, че ИИ вече променя начина, по който се създават учебни материали и се подпомагат обучаеми.

⚠ Подобни прогнози се актуализират всяка година и зависят от методологията. Използвайте числата като сигнал за посоката, не като точно предсказание.

Слайд 3: Демистифициране на ИИ

Целта е да разбиете общия термин „ИИ" на по-разбираеми категории. Хората често използват думата „изкуствен интелект" за много различни неща, но не всички системи работят по един и същ начин.

ANI — Тесен ИИ

Системи, много добри в конкретна задача: разпознаване на реч, търсене в интернет, филтриране на спам, препоръчване на съдържание. Те не „мислят" като човек, а изпълняват ограничена функция.

AGI — Общ ИИ

Идеята за система, която може да прави всичко, което човек може да прави интелектуално. Това **не е реалност** в ежедневната практика днес, а по-скоро цел или хипотетична категория.

Генеративен ИИ

Подгрупа, която **създава ново съдържание**: текст, изображения, код, музика, видео или идеи. Не е „целият ИИ", а конкретно семейство технологии, станало много популярно заради лесната му употреба.

Слайдове 4–6: Машинно обучение

Слайд 4 — Какво е машинно обучение

При класическото програмиране човек предварително описва правила: „ако стане това, направи онова". При машинното обучение подходът е различен: даваме на компютъра много примери и той сам открива закономерности в тях.

> Аналогия: ако искаме човек да разпознава видове плодове, не му даваме само формално определение, а му показваме много примери — ябълки, круши, портокали — докато започне да различава характеристиките.

Слайд 5 — Обучение с учител

„Обучение с учител" означава наличие на правилни отговори в данните. Машината получава много примери от типа **вход А → правилен изход В**, след което се учи да свързва нови входове с очаквани изходи.

- Вход: имейл → Изход: „спам" или „не е спам"
- Вход: снимка → Изход: „котка" или „не е котка"
- Вход: жилище (квадратура, стаи, местоположение) → Изход: прогнозна цена

Слайд 6 — Приложения от ежедневието

Много добре познати приложения на ИИ могат да се опишат като А→В съпоставяния:

- **Филтриране на спам:** имейл → вероятност за спам
- **Разпознаване на реч:** аудио → текст
- **Машинен превод:** изречение на един език → превод
- **Онлайн реклама:** данни за потребител → вероятност за клик

Попитайте групата: **„Коя задача от вашата работа може да бъде представена като вход и изход?"**

Правилният избор на входове, изходи и данни е по-важен от самото желание „да използваме ИИ".

Слайдове 7–8: Езикови модели и защо сега

1

Слайд 7 — Как работят LLM

LLM (large language model) са обучени да **предсказват следващата дума** в текст. Когато моделът види „My favorite drink is...", той изчислява кои думи е най-вероятно да следват според огромното количество текстове, върху които е обучен.

Това предсказване, повторено милиарди пъти, води до изненадващо сложни способности: писане, обобщаване, превод, отговори на въпроси, генериране на идеи.

⚠ Моделът не „знае" нещата така, както човек знае от опит. Той генерира вероятен отговор. Резултатите трябва да се проверяват — особено при факти, числа, законови изисквания, медицина или финанси.

2

Слайд 8 — Защо сега?

Напредъкът в ИИ се ускорява поради комбинация от три фактора:

- **Повече данни** — огромни корпуси от текст, изображения и сигнали
- **По-големи модели** — невронни мрежи с милиарди параметри
- **По-мощни компютри** — специализиран хардуер за обучение

За нетехническа аудитория: ако човек тренира с малко примери, научава само общи правила. Ако вижда много разнообразни примери, разпознава по-фини закономерности. При ИИ мащабът е огромен — милиони или милиарди примери.

Слайдове 9–12: Данните — основата на ИИ

Данните са „опитът", от който моделът се учи. Ако опитът е богат, точен и разнообразен, моделът има по-добри шансове да работи добре. Ако данните са непълни, грешни или пристрастни, резултатите също ще бъдат проблемни.

Слайд 10 — Пример за набор от данни

Всеки ред е един пример (напр. жилище). Колоните са характеристики (квадратура, брой спални) и целева стойност (цена). При изображения редовете са снимки, характеристиките — пиксели. При образованието — отговори на обучаеми, резултати от тестове.

Слайд 11 — Набавяне на данни

Ръчно маркиране: хора поставят правилни етикети — скъпо, но качествено. **Наблюдение на поведение:** платформи отчитат кликове и взаимодействия — изисква внимание към съгласие и лични данни. **Съществуващи набори:** изисква внимание към авторски права и пристрастия.

Слайд 12 — Некачествени данни

„Боклук на входа, боклук на изхода" — ако данните са грешни, непълни или неподходящи, моделът може да произведе грешни резултати. Примери: цена 0.001 (грешка), „unknown" в числова колона, смесване на числа и текст.

За обучителите: когато използваме ИИ за анализ на обратна връзка, но събираме само мнения от най-активните участници, резултатът може да е пристрастен. Качеството на ИИ проект започва с качество на данните.

Слайдове 13–17: Терминологията на ИИ

Много обучаеми чуват едновременно „ИИ", „машинно обучение", „наука за данните", „дълбоко обучение", „невронни мрежи" и „генеративен ИИ". Целта на този раздел е да се намали объркването.

Машинно обучение

Подход, при който системите се учат от данни, вместо да следват предварително написани правила.

Наука за данните

По-широка практика за извличане на знания и подкрепа на решения чрез данни. Резултатът е разбиране, не непременно автоматизация.

Дълбоко обучение

Вид машинно обучение, използващо невронни мрежи с много слоеве. Силно при изображения, реч и език.

Генеративен ИИ

Използва дълбоко обучение, за да създава ново съдържание: текст, изображения, код, музика, видео.

Слайд 14 — МО срещу наука за данните

Едни и същи данни могат да се използват с различна цел. **Машинното обучение** завършва с модел, който автоматизира или подпомага решение. **Науката за данните** завършва с графика, доклад или препоръка към хората, вземащи решения.

Образователен пример: МО може да предскаже кои обучаеми са в риск да отпаднат; науката за данните може да покаже кои фактори са свързани с отпадането.

Слайд 17 — ИИ разполага с много инструменти

ИИ не е един-единствен метод. Освен машинно и дълбоко обучение, има и: обучение без учител, обучение с подкрепление, планиране, графи на знания и др.

Аналогия с „кутия с инструменти": не използваме чук за всяка задача. Когато някой предлага „AI решение", първият въпрос трябва да бъде „Какъв проблем решаваме?"

Слайдове 18–21: Какво МО може — и какво не може

Кога има смисъл да използваме машинно обучение и кога е по-добре да не го използваме? Много AI проекти се провалят не поради липса на ентусиазъм, а защото задачата е неправилно формулирана, данните са недостатъчни или очакванията са нереалистични.

Ясен вход и изход

Определете A→B точно и недвусмислено

Качествени примери

Много висококачествени тренировъчни примери

Повторяема връзка

Стабилна, възпроизводима зависимост

Тези три критерия са практичен контролен списък за всеки обучител или организация, обмислящи използването на ИИ.

Слайд 19 — Правилото на Andrew Ng

Ако човек може да изпълни дадена задача с около **една секунда мисъл**, има голям шанс тя да може да бъде автоматизирана чрез обучение с учител. Примери: разпознаване на дефект в снимка, дали имейл е спам, дали на снимката има пешеходец.

Ограничение: много човешки задачи изискват контекст, ценностна преценка, емпатия или отговорност. ИИ може да помогне, но не трябва автоматично да замества човека.

Слайд 20 — Фондовият пазар като пример

Някои системи са „отворени" и силно непредсказуеми: цените зависят от политика, новини, психология, глобални събития. Сигналът е слаб, шумът е голям. Наличието на много данни **не гарантира** надеждна прогноза.

В образованието: ИИ може да открива модели, но трябва да внимаваме с предсказания за човешко поведение, мотивация или „потенциал".

Слайд 21 — Какво прави задачата по-лесна

Критерий 1: Задачата да включва „гладък" концепт — малки промени във входа не водят до хаотични промени в изхода.
Критерий 2: Наличие на много чисти, маркирани данни, покриващи различни ситуации.

Упражнение: помолете участниците да изберат задача от работата си и да я оценят по двата критерия.

Слайдове 22–24: Казуси — автомобили и медицина

Примери като самоуправляващи се автомобили и рентгенова диагностика показват едновременно силата и ограниченията на машинното обучение. Системите могат да работят впечатляващо добре в определени условия, но надеждността им зависи от качество, количество и разнообразие на данните.

Слайд 23 — Самоуправляващи се автомобили

В типични ситуации моделите се справят добре: маркировка, автомобили, пешеходци, светофари. Проблемът е в необичайните случаи — „дългата опашка":

- Стоп знак, частично закрит от дърво
- Човек, който носи знак
- Велосипедист с нестандартен сигнал
- Строителна зона

⊗ За приложения с висок риск не е достатъчно моделът да е добър „средно". Нужна е изключително висока точност и механизми за човешки контрол.

Слайд 24 — Рентгенова диагностика

Машинното обучение може да бъде много силно при тясно дефинирани задачи — например откриване на признаци на пневмония в рентгенови снимки.

- **~10 000 маркирани изображения** → моделът може да научи реални визуални закономерности
- **10 илюстративни изображения** от учебник → недостатъчно, не представят разнообразието от реални пациенти

ИИ в медицината трябва да се разглежда като **помощен инструмент**, а не като самостоятелен заместител на професионална отговорност. Същата логика важи и за образованието.

Слайд 25: Силни страни и слабости на МО

✅ Работи добре когато...

- Задачата е достатъчно стабилна и повторяема
- Има много качествени, маркирани данни
- Връзката между вход и изход е гладка
- Задачата е тясно дефинирана с ясен изход
- Данните покриват различни ситуации и гранични случаи

⚠️ Затруднява се когато...

- Трябва да научи сложна функция от малко примери
- Данните са различни от тези, с които е обучено (*изместване на разпределението*)
- Светът се променя постоянно и моделите остаряват
- Задачата изисква контекст, емпатия или ценностна преценка

ⓘ За проекта EXChange AI: когато използваме AI в образование за възрастни, трябва да мислим за локализация, език, културен контекст, дигитална грамотност и специфични нужди на обучаемите. Един инструмент, работещ добре в един контекст, може да не бъде автоматично подходящ в друг.

Слайдове 26–32: Дълбокото обучение — нетехнически поглед

Следващите слайдове показват как от прости елементи — „неврони" — се изграждат по-сложни способности. Единичен неврон може да научи малка зависимост, но когато много неврони се комбинират в слоеве, мрежата може да научи много по-сложни модели.

Слайд 27 — Един вход

Единичен „неврон" прогнозира търсене само от цена. Открива формата на връзката между цена и търсене.

Слайд 29 — Малка мрежа

Скрит слой от неврони комбинира входовете. Всеки неврон научава различна зависимост. Заедно дават крайния изход.

1 2 3 4

Слайд 28 — Повече входове

Добавяме цена, доставка, маркетинг, материал. Моделът взема предвид по-богата картина — по-близо до реалността.

Слайд 31–32 — Разпознаване на лица

Ранни слоеве: ръбове и линии. Средни слоеве: очи, нос, уста. Късни слоеве: цялостно представяне на лице.

Пикселите са само числа

За компютъра изображението не е „лице" или „усмивка". То е мрежа от числа, описващи яркост и цвят. Задачата на модела е да открие закономерности в тези числа, съответстващи на смислени за хората категории.

> „Ако виждате само числа, как бихте разбрали, че това е лице?" — Отговорът е, че е почти невъзможно директно. Затова са нужни много слоеве и много примери.

Защо „дълбоко"?

Терминът „дълбоко" не означава, че системата мисли дълбоко, а че има **много слоеве на обработка**. Колкото повече слоеве и параметри, толкова по-трудно е да се проследи защо моделът е дал конкретен резултат.

Фразата „голямо математическо уравнение" е полезна за демистификация. Невронната мрежа не е съзнателна — тя е сложна математическа система, настройваща много параметри.

Слайдове 33–35: Допълнителни идеи и генеративен ИИ

След като участниците вече имат основна представа за машинно обучение, данни и дълбоко обучение, е важно да обсъдим две практически теми: защо някои AI компании стават много силни много бързо и защо не трябва да се доверяваме безкритично на езиковите модели.

Добродетелният цикъл

Повече потребители → повече данни → по-добър продукт → още повече потребители. Това обяснява защо AI пазарите могат бързо да се концентрират около няколко силни платформи. Обучителите трябва да следят зависимостите от конкретни доставчици.

LLM не са калкулатори

Езиковите модели генерират **вероятностен текст**. Те са много добри в обяснения, формулиране и резюмиране, но могат да грешат при аритметика, точни факти или логически детайли. За изчисления използвайте калкулатор, електронна таблица или Python.

Трансформери (Слайд 35)

Трансформерите са архитектурата зад GPT, Claude и Gemini. Тези модели обработват връзки между думи, фрази и части от контекста по много ефективен начин. Интерактивни демонстрации (Transformer Explainer) са полезни за изграждане на интуиция без формули.

Практически съвет: използвайте LLM, за да формулирате задача, да обясните формула или да интерпретирате резултат, но проверявайте числата с подходящ инструмент.

Слайд 36: Край на модула — обобщение

1 ИИ е общ термин

Включва различни подходи и инструменти — от тесен ИИ до генеративни системи. Не всички работят по един и същ начин.

2 Машинното обучение е двигателят

Голяма част от съвременния ИИ се основава на учене от примери, а не на предварително написани правила.

3 Данните са ключови

Без качествени, релевантни и етично използвани данни няма надежден ИИ. Качеството на проекта започва с качеството на данните.

4 Генеративният ИИ изисква проверка

Мощен помощник, но резултатите му трябва да се проверяват — особено при факти, числа и специализирани области.

5 ИИ подкрепя, не замества

В образованието ИИ трябва да подкрепя човешката преценка, а не да я заменя. Обучителят носи отговорност за контекста и достоверността.

Поканете участниците да посетят **exchangeai.eu** и да мислят за конкретни малки приложения: създаване на примери, адаптиране на текст, подготовка на упражнения, превод, обобщаване на обратна връзка или планиране на занятия.

> „Коя идея от днешния модул бихте приложили първо в своята обучителна практика?"

Проектът е финансиран от Европейския съюз. Изразените възгледи са на авторите и не отразяват непременно позицията на ЕС или финансиращия орган.